

Werkgroepen

Libellen (Odonata)

De lange, warme zomer heeft gezorgd voor weer een spetterend libellenseizoen. Ongetwijfeld de leukste waarneming betrof de vondst van een mannetje *Coenagrion scitulum* in Midden-Limburg waarmee het totaal aantal in Nederland vastgestelde soorten op 71 komt. Deze soort was afgelopen jaren al een paar keer gemeld in het zuiden van België maar dat de soort zo snel in Nederland zou opduiken was niet verwacht. Deze zomer bleek ook dat de vooruitgang van een aantal soorten van de Rode lijst verder heeft doorgezet. Een goed voorbeeld is de noordse winterjuffer *Sympecma paedisca* die geheel op eigen kracht vanuit zijn refugium in de Weerribben is opgedoken op diverse plekken in Friesland, Drenthe en Overijssel.

Afgelopen voorjaar is het waarnemingenverslag dagvlinders, libellen en sprinkhanen onder meer dan 2000 waarnemers verspreid. Dit heeft veel positieve reacties opgeleverd en ongetwijfeld geleid tot veel waarnemingsactiviteit. Dit najaar werden weer zeer veel waarnemingen ontvangen. Het lijkt erop dat het waarnemingenverslag ervoor heeft gezorgd dat veel mensen hun waarnemingen van afgelopen jaren hebben ingeleverd. Dit met als resultaat dat er waarschijnlijk meer dan 30.000 (!) waarnemingen aan het bestand zullen worden toegevoegd. Dit is meer dan in 1995 en 1996, de beide topjaren van het libellenproject.

Afgelopen jaar zijn er veel regionale activiteiten ontplooid. Een voorbeeld is de uitgebreide inventarisatie van de Gelderse Poort door Pepijn Calle en Gijs Kurstjens. Op het moment wordt er gewerkt aan enkele regionale atlassen. Zo zal er komende winter een werkatlas van Friesland uitkomen.

Afgelopen jaar is er bij De Vlinderstichting gewerkt aan het opstellen en uitvoeren van een aantal soortbeschermingsplannen. Zo is er in de provincie Noord-Brabant onderzoek gedaan naar de gewone bronlibel *Cordulegaster boltonii* en zijn in Limburg de eerste concrete beheermaatregelen voor deze soort getroffen. Andere acties betroffen het onderzoek in het kader van een soortbeschermingsplan hoogveenglanslibel *Somatochlora arctica* en verdere maatregelen voor de bescherming van de groene glazenmaker *Aeshna viridis* in Groningen. Robert Ketelaar was voor de Vlinderstichting lange tijd het aanspreekpunt voor de samenwerking met EIS-Nederland en de NVL. Robert heeft vanaf 2004 een nieuwe baan bij Natuurmonumenten en Jaap Bouwman is zijn opvolger. Vanaf deze plaats willen we Robert van harte bedanken voor zijn inzet.

André Hospers & Vincent Kalkman

Weekdieren (Mollusca)

Afgelopen jaar heeft het Atlasproject Nederlandse Mollusken (ANM) veel aandacht besteed aan het werven van nieuwe medewerkers. Hiervoor zijn verschillende zoekkaarten gemaakt en is via diverse media de publiciteit gezocht. Het aan-

tal aanmeldingen van nieuwe medewerkers is aanzienlijk, onduidelijk is nog hoeveel van deze mensen inderdaad actief met mollusken aan de gang gaan. Deze zomer is de lijst van bedreigde en verdwenen land- en zoetwatermollusken in Nederland verschenen. Dit basisrapport is opgesteld in opdracht van het ministerie van LNV en moet uitmonden in de officiële publicatie van de rode lijst in de staatscourant. Van de 73 inheemse zoetwatermollusken zijn er 27 opgenomen in de lijst en van de 97 inheemse landslakken 41. Het verschijnen van de lijst heeft al tot gevolg gehad dat de provincie Noord-Brabant enkele soorten in de nota soortenbeleid heeft opgenomen. Op het moment is Arno Boesveld bij EIS-Nederland via een ID-baan aangesteld om de molluskenfauna van deze provincie beter in kaart te brengen (zie elders in deze nieuwsbrief).

Op het moment wordt er hard gezocht naar verdere financiering van het atlasproject. De planning van het project is hiervan afhankelijk waardoor er op het moment geen harde einddatum te geven is. Duidelijk is in ieder geval dat voor een goed overzicht nog veel veldwerk aan de landmollusken en in mindere mate de zoetwatermollusken nodig is.

Afgelopen maanden is er veel contact geweest met organisaties die gegevens van mariene mollusken beheren. Dit heeft geleid tot afspraken over het gebruik van deze gegevens voor een atlas. Hierdoor wordt het mogelijk om ook de fauna van het hele Nederlandse deel van het continentaal plat te behandelen. Komend jaar zal veel tijd worden besteed aan een eerste opschoning van het bestand. Dit zal voor het veldseizoen van 2005 moeten leiden tot een werkatlas waarmee de waarnemers het veld in kunnen.

Rykel de Bruyne
(coördinator Atlasproject Nederlandse Mollusken)

Sprinkhanen en krekels (Orthoptera)

In november is het Beschermingsplan Limburgse Sprinkhanen gereed gekomen. Het rapport is samengesteld door EIS-Nederland en Bureau Natuurbalans en zal in januari worden gepresenteerd. Het is voor de eerste maal dat voor sprinkhanen een zo concreet plan met beschermingsmaatregelen voor de meest bedreigde populaties is opgesteld. Zie verder de bespreking elders in deze nieuwsbrief.

In het kielzog van het onderzoek ten behoeve van het beschermingsplan is een atlasproject voor de Limburgse sprinkhanen opgestart. Hierin werkt EIS-Nederland samen met het Natuurhistorisch Genootschap. De sprinkhanenwerkgroep van het Genootschap heeft zich inmiddels sterk uitgebreid en in 2003 zijn veel personen het veld in geweest. Op basis van de resultaten zal een plan opgesteld worden voor de rest van het project, dat moet uitmonden in een atlas van de Limburgse sprinkhanen.

In 2003 is het onderzoek in de duinstreek voortgezet. Wilbert Kerkhof heeft zijn werkterrein van de duinen bij Bergen grotendeels verplaatst naar de Amsterdamse Waterleidingduinen.

Hij heeft hier een grote groep sprinkhanenonderzoekers begeleid. Daarnaast heeft hij meegeholpen met de opzet van een monitoring van sprinkhanen op verschillend beheerde duin-terreinen. Dit onderzoek zal de komende jaren worden voortgezet.

Nieuwsbrief Saltabel verschijnt niet meer, maar er is wel een interessante website (www.saltabel.org) opgestart. Hierop is bijvoorbeeld de Belgische sprinkhanenatlas te vinden.

Voor de komende tijd zijn enkele nieuwe Nederlandstalige determinatiewerken voor sprinkhanen te verwachten. Allereerst wordt gewerkt aan de afronding van de nieuwe NJN-tabel, die voor het volgende seizoen gepubliceerd wordt. Daarnaast wordt getracht deze winter een KNNV-veldgids te schrijven. Verder is er nog steeds de intentie om het sprinkhanenboek uit 1997 te herdrukken, maar hierover zijn nog geen details bekend.

Graag wil ik alle sprinkhanenonderzoekers weer oproepen hun gegevens in te sturen, zodat we het landelijk bestand weer up-to-date kunnen maken.

Roy Kleukers

Pallopteridae

Het verwerken van de gegevens van de Pallopteridae heeft de nodige tijd stilgelegd. Dat wil ik nu weer op gaan pakken. Binnenkort wil ik zelf een keer nieuwe aanwinsten in de collecties van het Zoologisch Museum in Amsterdam en van Naturalis in Leiden op gaan nemen. In veel privé-collecties zullen ook nog exemplaren van deze familie aanwezig zijn. Daarom wil ik bij deze iedereen die gegevens bezit over de Nederlandse Pallopteridae oproepen om deze aan mij door te geven. Als u onzeker bent over de determinatie van Pallopteridae kunt u gerust exemplaren te controle aan mij toesturen.

Jan Willem van Zuijlen

Aculeate Hymenoptera

Overeenkomst werkgroep Apidae, Mutillidae, Sapygidae & Tiphidae

De werkgroep Aculeata is enkele jaren geleden opgesplitst in verschillende werkgroepen. Eén ervan is de werkgroep Apidae, Mutillidae, Sapygidae en Tiphidae, gecoördineerd door Theo Peeters. Deze werkgroep is zeer actief en heeft al jaren een intensieve samenwerking met bureau EIS-Nederland. Hieruit zijn diverse projecten en rapporten voortgekomen, zoals de Rode Lijst van de bijen en de inventarisatieprojecten voor Natuurmonumenten. Deze samenwerking heeft onlangs een officieel tintje gekregen, nu er een overeenkomst is getekend tussen deze werkgroep en EIS-Nederland. In deze overeenkomst is vastgelegd wat beide partijen van elkaar kunnen verwachten. Ook staan er afspraken in met betrekking tot het bestandsonderhoud en het gebruik ervan. Inmiddels wordt ook gewerkt aan overeenkomsten met de andere aculeatenwerkgroepen.

Wespen- & mierenboek

De eindredactie van de boekenserie Nederlandse Fauna is bezig het manuscript van de wespen- en mierenatlas te bewerken. Delen van de tekst zijn al opgemaakt en er is een omslagontwerp gemaakt. Het belooft een fraai boek te worden. Het

streven om het in 2003 uit te brengen gaat helaas niet gehaald worden, maar 2004 lijkt nu dan toch echt te gaan lukken.

Spinnendoderdag

Zaterdag 31 januari belooft een belangrijke dag te worden in de studie van de Nederlandse spinnendoders (Pompilidae). Op deze dag wordt de determinatietabel van de Nederlandse spinnendoders van Hans Nieuwenhuijsen gepresenteerd. Dit wordt het eerste complete Nederlandstalige determinatiewerk voor deze aculeatenfamilie. Deze presentatie vindt plaats op de 'Studiedag Spinnendoders'. Hans Nieuwenhuijsen geeft een inleiding op het determineren van spinnendoders, waarna iedereen onder zijn begeleiding aan de slag kan met de tabel en eventuele meegebrachte exemplaren ter determinatie. De studiedag wordt gehouden in Zoologisch Museum Amsterdam afdeling Entomologie, Plantage Middenlaan 64, Amsterdam. De dag begint om 10.00 uur. Geïnteresseerden wordt verzocht zich van te voren aan te melden bij Hans Nieuwenhuijsen: telefoon 072-5113975, e-mail hnieuwenhuijsen@zonnet.nl.

Menno Reemer, Hans Nieuwenhuijsen & Theo Peeters

Zweefvliegen (Syrphidae)

Databestand

Het databestand zoals dat gebruikt gaat worden voor de atlas is gesloten. Met andere woorden: er worden geen waarnemingen meer toegevoegd die gebruikt worden in de bestandsanalyses. Dat wil niet zeggen dat er geen waarnemingen meer aan het hoofdbestand toegevoegd worden. Het verzamelen van waarnemingen gaat natuurlijk gewoon door. Bovendien kunnen waarnemingen van zeldzame of nieuwe soorten altijd nog verwerkt worden in de atlas. Het basisbestand voor de analyses bevat op dit moment ruim 360.000 records, toch heel wat meer dan de magische 300.000 waar we begin dit jaar op gehoopt hadden. Op dit moment zijn de controles van de waarnemingen in volle gang.

Atlas

We zijn bezig met het schrijven aan de atlas. Het gaat minder snel dan we aanvankelijk gehoopt hadden, maar van ongeveer de helft van de soorten zijn er inmiddels eerste versies van de teksten.

Een grote zorg was het ontbreken van een centrale coördinator voor de ondersteuning, begeleiding, maar vooral ook het aansporen van de schrijvers. Daarom is bij het VSB-fonds een subsidieaanvraag ingediend voor de aanstelling van een basisredacteur. Deze subsidie is voor de helft toegekend waardoor het mogelijk is om voor anderhalf à twee dagen per week, voor twee jaar, een basisredacteur aan te stellen.

Landelijke zweefvliegendaag

Op zaterdag 13 maart zal er wederom een landelijke zweefvliegendaag georganiseerd worden. Zoals altijd kan er uitgekeken worden naar interessante praatjes over onder meer buitenlandse zweefvliegen, een stand van zaken m.b.t. het project, houtbewonende zweefvliegen en natuurlijk de mystery-zweefvliegencompetitie. Tevens is dit een mooie gelegenheid om eventuele moeilijke determinaties te laten controleren en lekker bij te praten met andere zweefvliegenminners.

John Smit & Menno Reemer

Werkgroep Vlinderfaunistiek

Het bestand is het afgelopen jaar ruim de half miljoen records gepasseerd, om precies te zijn gaat het om 534.000, ruim 120.000 meer dan in februari van dit jaar. Dat is mede te danken aan de hulp, in de vorm van invoer van waarnemingsrapporten in computerfiles door Frans Groenen, Klaas Kaag en Maja de Keizer, die we heel erkentelijk zijn voor hun hulp. Meer hand- en toetskracht blijft echter hartelijk welkom!

De database is onder meer gebruikt voor het opstellen, in nauwe samenwerking met de Vlinderstichting, van een lijst van prioritaire nachtvlinders in Noord-Brabant. Ook werd de database gebruikt bij het opstellen, op verzoek van EIS-Nederland, van een lijst van invasieve vlindersoorten, die zich na 1950 in Nederland voor het eerst vertoonden, en die zich sindsdien aanzienlijk hebben uitgebreid.

Belangrijk is ook de samenwerking met de Vlinderstichting bij het actualiseren en verfraaien van de website Vlindernet.nl, in feite een digitale vlinderatlas. De verspreidingskaartjes die er thans op staan zijn gedateerd, omdat ze veelal met behulp van de catalogus van Lempke zijn samengesteld en uit (onvolledige) collectiegegevens uit het ZMA. Onze taak is nu om die kaartjes te actualiseren en ook aan de overige tekst verbeteringen aan te brengen. Het uiteindelijke resultaat moet een betrouwbare en voortdurend bij te werken en dus actuele atlas worden voor alle (macro)vlinders in Nederland.

De Werkgroep Vlinderfaunistiek heeft nu ook een eigen girorekening geopend om daarop eventueel verworven gelden te parkeren.

Willem Ellis & Rob de Vos

EIS-nieuws

Inventarisatie mollusken Noord-Brabant

In het kader van het Atlasproject Nederlandse Mollusken (ANM) is per augustus 2003 een start gemaakt met een (globale) inventarisatie van Noord-Brabant. Noord-Brabant geldt als een van de minst goed onderzochte provincies en verdient daarom extra aandacht. De provincie verleende ook financiële ondersteuning aan dit project. In totaal zijn zo'n 130 dagen beschikbaar voor veld- en determinatiewerkzaamheden. Bij het veldwerk gaat de meeste aandacht uit naar een aantal prioritaire soorten en dan met name die soorten die genoemd zijn in de conceptnota soortenbeleid van Noord-Brabant. Het gaat hierbij om soorten uit de rode-lijstcategorieën 'bedreigd' en 'ernstig bedreigd': *Candidula gigaxii*, *Helix pomatia*, *Pisidium pseudosphaerium*, *Pseudanodonta complanata*, *Vertigo substriata* en *Zonitoides excavatus*.

Tijdens de eerste veldperiode lag de nadruk op het lokaliseren van leefgebieden van *Zonitoides excavatus*. Het zwaartepunt van het verspreidingsgebied van *Z. excavatus* ligt onder meer

in Nederland. *Zonitoides excavatus* heeft daarom een zogenaamde i-status. Nederland draagt dus een internationale verantwoordelijkheid voor het behoud van de soort. Gebaseerd op berekeningen aan de hand van gegevens in de dataset tot 2001, leek het alsof de soort de afgelopen decennia zeer sterk afgenomen zou zijn, bijvoorbeeld door o.a. verdroging en bebouwing (De Bruyne et al. 2003). Dit blijkt nu na het zeer gerichte onderzoek gelukkig mee te vallen. Inmiddels is ze reeds in 31 uurhokken gevonden (zie figuur 1). Hieronder zitten overigens veel plaatsen waar nog nimmer naar de soort is gezocht. Op het merendeel van de oude vindplaatsen blijkt ze nog steeds voor te komen, zij het soms op een zeer beperkt oppervlak. Door de schaarse historische gegevens is onbekend in hoeverre de populatiegrootte is afgenomen. Het oosten van Brabant is nog onvoldoende onderzocht. Deze regio zal volgend jaar extra aandacht krijgen.

Arno Boesveld (projectmedewerker EIS-Nederland)

Figuur 1. Vindplaatsen van *Zonitoides excavatus* in 2003. Grote stippen: in betreffende uurhok aangetroffen; kleine stippen: betreffende uurhok wel bezocht maar niet aangetroffen.

